

UDK: 33

“YAGONA ERKIN ALMASHTIRILADIGAN VALYUTA” YARATILISH ZARURATI VA KONSEPSIYASI

Yuldoshev Obbos Amonovich - “Turon” nodavlat ta’lim universiteti o’qituvchisi

НЕОБХОДИМОСТИ СОЗДАНИЯ “ЕДИНАЯ СВОБОДНО КОНВЕРТИРУЕМАЯ ВАЛЮТА” И КОНЦЕПЦИИ

Юлдашев Оббос Амонович - преподаватель
негосударственного университета “Турон”

CONCEPTION AND THE NEED TO CREATE A “SINGLE FREELY EXCHANGEABLE CURRENCY”

Yuldashev Obbos Amonovich
the teacher of Nongovernmental University “Turon”

Аннотасија. Ushbu maqolada jahondagi erkin almashtiriladigan valyuta ayirboshlash tizimini isloh qilish zarurati yoritilgan. Amaldagi erkin almashtiriladigan valyutalar ma’lum bir davlat(lar)ning iqtisodiyotiga va pul muomalasi tizimiga asoslangan va boshqa davlatlar uchun bu tizimni oshkora ko’ra olish imkoniyati mavjud emas. Mazkur holat haqli ravishda noroziliklarni keltirib chiqaradi. Shuningdek, amaldagi valyuta ayirboshlash tizimidagi kamchiliklar ko’rsatib o’tiladi. Maqolada davlatlarning milliy valyutasini (pul birligi) erkin almashtiriladigan valyutaga to’g’ridan – to’g’ri ayirboshlash imkonini beradigan yangicha tizim va uning afzalliklari keltirilgan.

Kalit so’zlar: yangicha valyuta ayirboshlash tizimi, yangicha xalqaro moliya institutlari, xalqaro Reglament, “Yagona erkin almashtiriladigan valyuta”, Markaz, A – Bank, Vakolatli tashkilot, Markaziy Banklar, iqtisodiyotning ochiqlik indeksi, Markazga a’zo bo’lgan va a’zo bo’lmagan davlat, naqd va naqdsiz pul mablag’lari qoldig’i, xavfni baholash dasturi, xalqaro kelishuv shartnomasi, xalqaro normativ hujjat.

Аннотация. В данной статье рассматривается необходимость реформирования мировой системы обмена свободно конвертируемых валют. Используемые свободно конвертируемые валюты основаны на экономике и денежной системе конкретной страны (стран), и у других стран нет возможности увидеть эту систему публично. Эта ситуация справедливо вызывает протесты. Также отмечены недостатки действующей системы обмена валюты. В статье представлена новая система, позволяющая осуществлять прямой обмен национальной валюты (денежной единицы) стран на свободно конвертируемую валюту и ее преимущества.

Ключевые слова: новая система обмена валют, новые международные финансовые институты, международные правила, «Единая свободно конвертируемая валюта», Центр, A – Банк, Уполномоченная организация, Центральные банки, индекс открытости экономики, государства-члены и нечлены Центра, остаток наличные и безналичные денежные средства, программа оценки рисков, международный договор, международный нормативный документ.

Annotation. Highlights the need to reform the world's freely convertible currency exchange system analysis In this article. Freely convertible currencies in use are based on the economy and monetary system of a particular country(s), and there is no way for other countries to see this system publicly. This situation rightly causes protests. Deficiencies in the current currency exchange system are also pointed out. The article presents a new system that allows direct exchange of the national currency (monetary unit) of countries into a freely convertible currency and its advantages.

Key words: the new system of currency exchange, the new international financial institutions, international regulation, "Single freely convertible currency", Center, A-Bank, Authorized organization,

Central Banks, the openness index of economy, member and non-member state of the Center, cash and non-cash balance of the funds, the risk assessment program, an international agreement, an international regulatory document.

1. KIRISH

Erkin almashtiriladigan valyuta ayirboshlash tizimi bilan bog'liq quyidagi ikkita muammoning hal etilishi – dunyo iqtisodiyotini yuqori darajada rivojlanishiga olib keladi:

1) Dunyodagi savdo – iqtisodiy aloqalar faqatgina erkin almashtiriladigan valyutalar (EAV) vositasida amalga oshishga asoslangan bo'lib, ko'pchilik davlatlar EAV zaxirasi tanqisligi sababli erkin savdo – iqtisodiy aloqalarni yurita olmaydi, garchi davlatning ichida o'zining milliy valyutasi faol harakatda bo'lsa ham (bu holat ko'proq rivojlanmagan yoki rivojlanayotgan davlatlarga xos). Ma'lumki, har bir davlat EAVga ega bo'lish uchun tovar (ish va xizmatlar) larni chetga EAVga realizasiya qilishi lozim (davlatga chetdan pul o'tkazmalari orqali keladigan valyutalarni hisobga olmaganda). Davlatning milliy valyutasini to'g'ridan – to'g'ri EAVga ayirboshlashning imkoniyati yo'q. Bundan kelib chiqadiki, har bir davlatning milliy valyutasini erkin almashtiriladigan valyutaga to'g'ridan – to'g'ri ayirboshlash imkonini beruvchi yangicha valyuta ayirboshlash tizimi yaratilishi lozim. Shundagina har bir davlatga erkin savdo – iqtisodiy aloqalarni yuritish uchun EAV tanqisligi masalasi hal etiladi.

2) Ma'lum bir davlat(lar)ning iqtisodiyotiga faqatgina ishonib (chunki, boshqacha kafolatlangan ko'rsatkichlar mavjud emas) uning milliy valyutasidan EAV sifatida dunyo miqyosida keng foydalanilishi holati – Hozirgacha dunyoda aniq iqtisodiyot va pul muomalasi tizimiga asoslangan, hammaga oshkora ko'rinadigan EAV ayirboshlash tizimi yaratilmaganligidan dalolat beradi. Bundan tashqari, bir payt kelib milliy valyutasi EAVga aylangan davlatning o'zi yoki uning moliya – iqtisod tizimi qandaydir kutilmagan

sabablar bilan halokatga uchraganda, ushbu EAVdan hisob – kitob tizimida foydalanayotgan dunyo davlatlari qanday yo'l tutishi lozimligi borasida hech qanday tushuncha yo'q yoki aniqrog'i bu yo'nalishda boshi berk ko'cha mavjud. Bunday holatda milliy valyutasi EAVga tenglashtirilgan davlatning moliya – iqtisodiy inqirozini boshqa bir dunyo davlatlariga tarqalishini to'xtatishning imkoniyati yo'q, albatta. Bunga 2008 yilda AQShda yuzaga kelgan moliyaviy inqirozning butun dunyoga tarqalganligini misol qilib ko'rsatish mumkin.

Shuningdek, oxirgi axborotlarga ko'ra, AQShning davlat qarzi oshib borayotganligi sababli tobora defolt xavf solayotganligi yoki AQSH milliy valyutasi (pul birligi) hisoblanuvchi dollarning naqd ko'rinishda muomalaga chiqarilishi miqdorini boshqa davlatlar bila olmasligi kabi xavotirli holatlar dunyo davlatlari iqtisodiyotiga xavf solishi mumkinligi – haqli ravishda e'tirozlarga sabab bo'lmoqda.

Bundan tashqari, oxirgi siyosiy voqealarga ko'ra, jahon moliyaviy tizimlari geosiyosiy raqobatda qurol sifatida tobora ko'proq foydalanilayotganligi davlatlarni xavotirga solmoqda va bu holat, jahon institutlarining zamonaviy tahdidlarga javob bera olishi uchun islohotlar o'tkazilishini talab qiladi.

Umuman ayrim davlat(lar)ning milliy valyutasidan EAV sifatida dunyo miqyosida keng foydalanilishi – yuqoridagi tahdid va e'tirozlar sababli, tobora o'zini oqlamaydigan tizim sifatida namoyon bo'lmoqda. Ya'ni, bunday tahdid va e'tirozlar xavfidan xoli bo'lgan – mustaqil EAVga erishish zarurati tobora ortib bormoqda. Bu esa albatta qandaydir yangicha, oshkora va mustaqil pul

muomalasi tizimiga asoslangan EAV ayirboshlash tizimiga o'tishga zarurat tug'diradi. Shu ma'noda, biror bir davlat(lar)ning moliya-iqtisod va pul muomalasi tizimiga bog'liq bo'lmagan yangicha valyuta ayirboshlash tizimi yaratilishi maqsadga muvofiq.

2. MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Ayrim olimlar yagona dunyo valyutasini – hukumat valyutasi miqyosida talqin qilib, uning afzalliklarini ko'rsatib o'tgan bo'lsada, uni yaratib bo'lmaydi, degan fikrga kelishgan. Jumladan, Ulibina L.K. (professor kafedri finansov KubGAU Rossiya) alohida davlatlarning mavjudligi va hozircha bitta umumiy dunyo hukumatining mavjud emasligi sababli, yagona dunyo valyutasini yaratib bo'lmaydi, deb xulosa qilgan.

Ammo, talqin qilinayotgan ushbu maqolada, mutlaqo yangi funksiyalar bilan ishlaydigan moliya institutlari orqali yagona dunyo valyutasini yaratish mumkinligi g'oyasi – konsepsiya ko'rinishida ifodalab beriladi.

Aslida, ushbu muammolarning hal etilishi xuddi matematikada hali o'z yechimini topmagan misollarning yechimini topishni olimlar oldiga masala qilib qo'yilganidek, iqtisodchi olimlarning oldiga qo'yilgan masala bo'lishi lozim.

3. TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mavzu yuzasidan ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borishda kuzatish, solishtirish, suhbat, anketa so'rovlari kabi tadqiqot usullaridan foydalanildi.

4. ASOSIY TAHLIL VA NATIJALAR

Yuqorida qayd etilgan muammoning hal etilishi borasida quyidagi fikrlarimizni bildirmoqchimiz.

Yangicha tartibga asoslangan xalqaro moliya institutlarini tashkil qilinishi zaminida "Yagona erkin almashtiriladigan valyuta"

(YAEAV) ayirboshlash tizimining yaratilishi orqali ushbu muammolarni hal etish mumkin. Bunga erishish uchun quyidagi yangicha xalqaro moliya institutlari tashkil etilishi lozim:

Birinchi, Xalqaro Reglament ishlab chiqilib, unga ko'ra barcha a'zo davlatlarning milliy valyutalarini YAEAVga ayirboshlash kursi hamda Markaziy banklaridagi naqd va naqdsiz pul mablag'lari massasi ko'rsatkichlarini o'zida doimiy mujassamlashtirib turadigan Markaz tashkil qilish kerak. Markazni tashkil qilishdan maqsad:

1) Markazga a'zo davlatlarning milliy valyutalarini YAEAVga ayirboshlash kursini nazorat qilish (YAEAV kursi keyinroqda tushuntiriladi),

2) Markazga a'zo davlatlarning Markaziy banklaridagi naqd va naqdsiz pul mablag'lari massasini nazorat qilish,

3) Milliy valyutalarni YAEAVga ayirboshlash va uning muomalasini ta'minlashdan iborat.

Bunday maqsadlarning belgilanishiga sabab, Markazga a'zo davlatlarning milliy valyutalarini to'g'ridan – to'g'ri YAEAVga ayirboshlash tizimiga o'tishidir.

Milliy valyutalarni to'g'ridan – to'g'ri YAEAVga ayirboshlash tizimida qanday davlatlar ishlay oladi?

Milliy valyutalarni Markaz orqali to'g'ridan – to'g'ri YAEAVga ayirboshlash uchun Markaz va unga a'zo davlatlar o'rtasida xalqaro kelishuv shartnomasi imzolani, unga ko'ra quyidagi majburiyatlarni olgan davlatni bu tizimga kiritilishi belgilanadi:

1) Milliy valyutani YAEAVga ayirboshlash kursini belgilashga davlat ma'muriy aralashuviz, faqatgina valyutaga bo'lgan bozor talab va taklifning o'zgarishi asosida erkin suzadigan (tebranadigan) kurslar rejimida ishlash majburiyatini olgan davlat. Ya'ni, qisqacha aytganda, milliy valyutani YAEAVga ayirboshlash kursini bozor talab va

taklifining o'zgarishiga qarab belgilanishini ta'minlash maqsadida davlat ma'muriy aralashuvi bo'lmasligi shart.

Shu bilan birga, davlat o'zining Vakolatli tashkiloti orqali milliy valyutasini YAEAVga ayirboshlash kurslari bo'yicha haqqoniy ma'lumotlar bilan Markazni doimiy ta'minlash majburiyatini oladi.

2) Davlatning naqd va naqdsiz pul mablag'lari massasi bo'yicha haqqoniy ma'lumotlar bilan Markazni doimiy ta'minlash majburiyatini olgan davlat.

Bunday majburiyatlar yuzasidan Markaz bilan xalqaro kelishuv shartnomasini imzolamagan davlatlar ushbu tizimga kiritilmaydi. Ammo, bunday davlatlar YAEAV muomalasida ishtirok etib, hozirda amalda bo'lgan valyuta ayirboshlash tizimi shaklida ish yuritishga majbur. Bu mavzuga keyinroq to'xtalib o'tamiz.

Shu ma'noda, Markazning funksiyasiga quyidagilar kiradi:

1) Markazga a'zo davlatlarning milliy valyutalarini YAEAVga ayirboshlash kursini (davlatdagi erkin suzadigan valyuta kursi) doimiy nazorat qilish,

2) Markazga a'zo davlatlarning naqd va naqdsiz pul mablag'lari massasini miqdoriy ko'rsatkichlarini doimiy nazorat qilish,

3) Milliy valyutalarni YAEAVga ayirboshlash va uning muomalasini ta'minlash. Ya'ni, Markazga a'zo har bir davlatdagi erkin suzadigan valyuta kursi bo'yicha:

a) Milliy valyutalarni YAEAVga ayirboshlash,

b) Markazga a'zo davlatlarning zaxirasidagi YAEAVlarni shu davlatlarning milliy valyutasiga ayirboshlash (ya'ni, teskari operatsiyani bajarish).

Ushbu funksiyalarning amalga oshishi quyidagilar bilan bog'liq;

Yuqorida aytilgan, xalqaro kelishuv shartnomasiga ko'ra, Markazga a'zo

davlatlarning aniq bir idorasi (Markaziy banki) – Vakolatli tashkilot maqomiga ega tashkilot sifatida belgilanadi va u tomondan 1 va 2 – chi bandlarda ko'rsatib o'tilgan majburiyatlar yuzasidan ma'lumotlarni ochiqlik indeksi ma'lumotlari sifatida internet tarmog'i orqali Markazga doimiy uzatilishi ta'minlanadi. Bunda Vakolatli tashkilot va Markaz avtomatlashgan kompyuter dasturi tizimiga doimiy bog'langan holda ish yuritadi. Ya'ni, Vakolatli tashkilotning ochiqlik indeksi ma'lumotlarini avtomatik tarzda Markazning ko'rsatkichlarida namoyon bo'lishi ta'minlanadi va bu ish – Vakolatli tashkilot tomonidan ochiqlik indeksi ma'lumotlarini Markazning elektron ma'lumotlar oynasiga joylanishi tarzida amalga oshiriladi (ya'ni, ma'lumotlar shu tarzda Markazga uzatiladi).

Milliy valyutalarni to'g'ridan – to'g'ri YAEAVga ayirboshlash kursi qanday aniqlanadi?

Dastlab, milliy valyutalarni to'g'ridan – to'g'ri YAEAVga ayirboshlash kurslarini belgilash uchun bazaviy valyuta sifatida – hozirda eng barqaror va butun dunyoda keng foydalanilayotgan AQSH dollaridagi valyuta kurslaridan foydalaniladi.

Buning uchun Markazga a'zo har bir davlat yuqorida aytilgandek, xalqaro kelishuv shartnomasiga ko'ra, milliy valyutalarni AQSH dollariga erkin suzadigan kurs bo'yicha ayirboshlanishini ta'minlashi lozim. Shundan so'ng, Markazga a'zo davlatning Vakolatli tashkiloti tomonidan Markazning elektron ma'lumotlar oynasiga har kungi ayirboshlash kursi yozib boriladi. Bunda YAEAVning ayirboshlash kursi AQSH dollarining davlatdagi amaldagi kursi bilan bir xilda ifodalab ko'rsatiladi. Ya'ni;

1 AQSH dollari = 1 YAEAV tengligi qabul qilinadi.

Masalan, O'zbekiston so'mining AQSH dollariga (yoki YAEAV) nisbatan ayirboshlash kunidagi kursi quyidagicha:

1 AQSH dollari (yoki YAEAV) = 12 000 so‘m.

Bu tenglikka asoslanib, Markazning elektron ma’lumotlar oynasiga ayirboshlash kursini yozishda AQSH dollari ko‘rsatkichidan voz kechiladi va uning o‘rniga YAEAV yozuvi ko‘rsatiladi. Ya’ni, shu joyda AQSH dollaridan

voz kechilib, uning o‘rniga YAEAVni joriy qilish boshlanadi.

Misol tariqasida qaralsa, Markazning elektron ma’lumotlar oynasiga yozilgan har bir davlat milliy valyutasini YAEAVga nisbatan ayirboshlash kursining namunaviy ko‘rinishi quyidagicha bo‘ladi:

1-jadval.

17.10 2023 yildagi YAEAV kursi haqida ma’lumot

№	Davlat nomi	Pul birligi	YAEAV kursi
1	O‘zbekiston	so‘m	12 000 so‘m
2	Rossiya	rubl	100 rubl
3 boshqa davlatlar

Shuningdek, Markazga a’zo davlatlarning naqd va naqdsiz pul mablag‘lari massasi ham Markazning boshqa elektron ma’lumotlar oynasida ochiqlik indeksi ma’lumotlari sifatida ko‘rsatib boriladi.

Ochiqlik indeksi ma’lumotlarining haqqoniyligini Markaz tomonidan quyidagicha nazorat qilinadi:

1) Markaz davlatlarda o‘zining vakolatxonalarini ochgan holda davlatlardagi ochiqlik indeksi ma’lumotlarini doimiy nazorat qilib borishi mumkin. Bunda erkin suzadigan (tebranadigan) valyuta kursi rejimi amal qilayotganligini nazorat qilish asosiy o‘rin tutadi,

2) Kompyuter tizimi asosida xavfni baholash dasturi yaratiladi va u tegishli mutaxassis – ekspertlar tomonidan nazorat qilinadi. Deylik, agarda xavfni baholash dasturiga ko‘ra ayrim Vakolatli tashkilotning ochiqlik indeksi ko‘rsatkichlarida kamchiliklar yoki xavf yuqori deb baholangan ma’lumotlar aniqlanganda, ushbu kamchiliklarga aniqlik kiritib, ular bartaraf etilguniga qadar Markaz tomonidan shu davlat Markaziy bankini YAEAV ayirboshlash tizimidan vaqtincha uzishgacha choralar ko‘rilishi mumkin.

Ikkinchidan, YAEAV muomalasini ta’minlash va uning harakati yuzasidan doimiy nazorat o‘rnatish uchun A – Bank ish yuritishi

lozim bo‘ladi. Shu ma’noda, A – Bankning funksiyasiga quyidagilar kiradi:

1) Muomalaga chiqarilgan naqdsiz YAEAVning Markaz va Markazga a’zo davlatlarning Markaziy Banklari o‘rtasidagi harakatini ta’minlash,

2) Naqdsiz YAEAVning davlatlararo subyektlar o‘rtasidagi harakatini ta’minlash va har bir davlatdagi naqdsiz YAEAV qoldig‘i miqdori hisobini yuritish orqali Markazdan muomalaga chiqarilgan naqdsiz YAEAVning balansini nazorat qilish,

3) Naqd ko‘rinishdagi YAEAVni muomalaga kiritish va muomaladan chiqarishdan iborat.

Ushbu 1 va 2 – chi bandlardagi funksiyalarni bajarilishi uchun naqdsiz YAEAVning harakati A – Bankning hisob raqamlari orqali amalga oshirilishi lozim (davlatning ichidagi subyektlar o‘rtasidagi naqdsiz YAEAVlar harakati bundan mustasno).

Milliy valyutalarni to‘g‘ridan – to‘g‘ri YAEAVga ayirboshlash qanday amalga oshiriladi?

Demak, Markazda har bir a’zo davlat milliy valyutasining YAEAVga nisbatan ayirboshlash kursini doimiy belgilab borilishi yo‘lga quyilgandan so‘ng valyuta ayirboshlash

operasiyalarini amalga oshirishni boshlash mumkin bo'ladir. Jumladan, naqdsiz va naqd ko'rinishdagi YAEAVlar quyidagicha muomalaga kiritiladi:

a) naqdsiz ko'rinishdagi YAEAV muomalasi uchun; Markazga a'zo davlatning Markaziy Banki ma'lum miqdordagi o'zining naqdsiz milliy valyutasi miqdorini Markazda ochilgan hisob raqam (h/r) ga ko'chiradi va Markazdan shu kungi ekvivalent kurs (davlatdagi erkin suzadigan kurs) bo'yicha hisoblangan YAEAVning miqdori A – Bankning h/r orqali davlatning Markaziy Banki h/r ga ko'chirib beriladi. Bu operatsiya YAEAV harakat sxemasining 1. a,b,v – bandida (keyinchalik sxemaning bandida deyiladi) ko'rsatilgan.

Shundan so'ng, davlatlar o'rtasidagi savdo – sotiq va boshqa moliya – iqtisodiy aloqalar bilan bog'liq valyuta operatsiyalari natijasida YAEAV muomalada bo'ladi (sxemaning 2. a,b – bandida ko'rsatilgan). Bunda, valyuta operatsiyalarini bajaruvchi subyektlar bo'yicha Markazga a'zo davlatning Banklari Markazga a'zo bo'lgan va a'zo bo'lmagan davlatlarning Banklari bilan A – Bank orqali to'g'ridan – to'g'ri valyuta operatsiyalarini bajaradi.

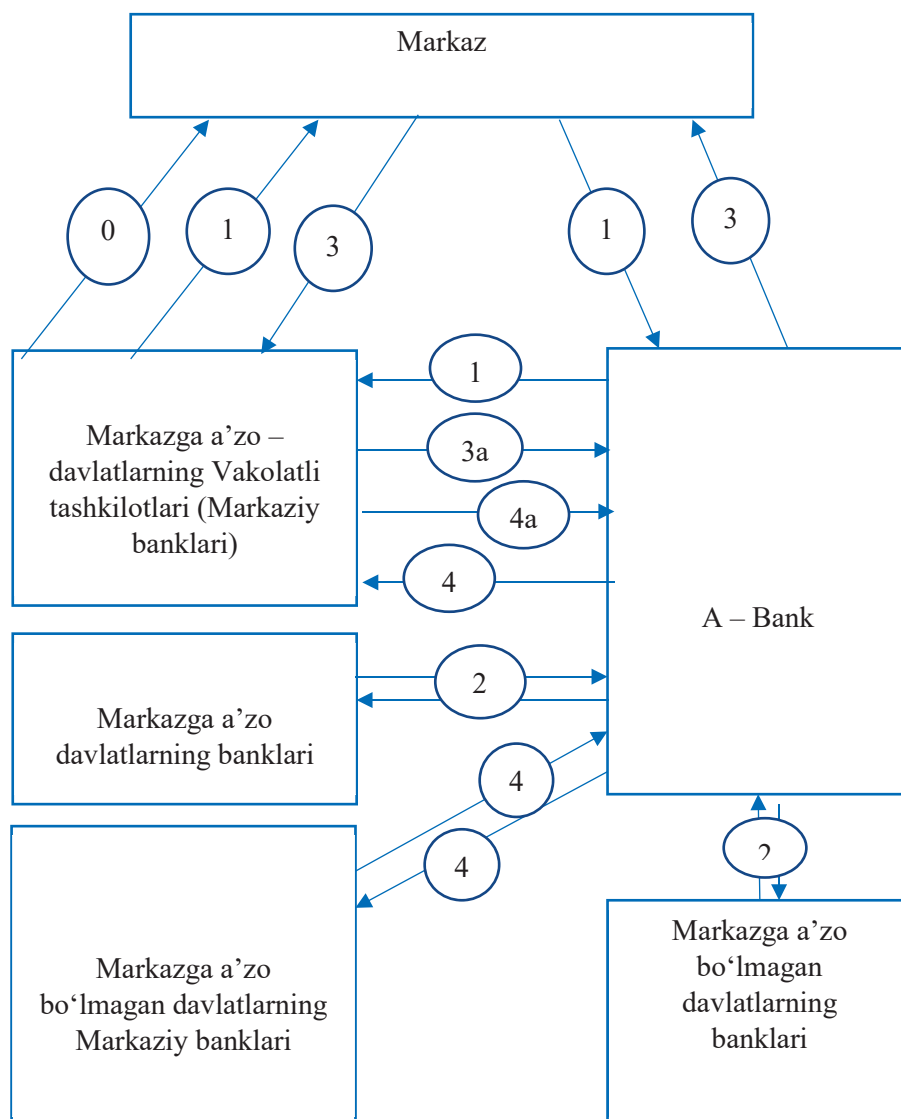
Bundan tashqari, qaysiki Markazga a'zo davlatning Markaziy Banki o'z zaxirasidagi naqdsiz YAEAVni o'zining milliy valyutasiga ayirboshlashni xohlaganda – yuqorida keltirilgan YAEAVning muomalaga kiritilishi tartibiga teskari ko'rinishdagi operatsiya amalga oshiriladi. Ya'ni, Markazga a'zo davlatning Markaziy Banki ma'lum miqdordagi naqdsiz YAEAVni A – Bankning h/r orqali Markazda ochilgan h/r ga ko'chiradi va Markazdan shu kungi ekvivalent ayirboshlash kursi (davlatdagi erkin suzadigan valyuta kursi) bo'yicha hisoblangan naqdsiz

milliy valyuta miqdori ushbu davlat Markaziy Banki h/r ga (Markazdan to'g'ridan – to'g'ri) ko'chirib beriladi (sxemaning 3. a,b,v – bandida ko'rsatilgan). Bunday ayirboshlash operatsiyalari Markazda alohida h/r larda yuritiladi.

b) naqd ko'rinishdagi YAEAV muomalasi uchun; xuddi hozirgidagidek muhrlovchi stanok faoliyat ko'rsatadi va faqatgina A – Bank tomonidan muhrlangan naqd YAEAV miqdorlari muomalaga kiritiladi. Buning uchun: Markazga a'zo bo'lgan va/yoki a'zo bo'lmagan davlatning Markaziy Banki ma'lum miqdordagi naqdsiz YAEAVni A – Bankning h/r ga ko'chiradi. Shundan sung, A – Bank tomonidan uning h/r ga kelib tushgan naqdsiz YAEAV miqdoriga teng bo'lgan naqd ko'rinishdagi YAEAV miqdori tegishli davlatning Markaziy Bankiga beriladi (sxemaning 4. a,b,v,g – bandlarida ko'rsatilgan).

Markazga a'zo davlatlarning Markaziy Banki va Markaz o'rtasida valyuta ayirboshlash operatsiyalari YAEAVning davlatdagi erkin suzadigan sotib olish kursi bo'yicha amalga oshiriladi. Bunday YAEAV ayirboshlash operatsiyalaridan hech qaysi tomon foyda yoki zarar ko'rmaydi. Shu sababli, Markazni saqlash xarajatlari – xalqaro kelishuv shartnomasiga ko'ra unga a'zo davlatlarni ulushlari hisobidan moliyalashtiriladi.

Bunday ayirboshlash uslubiga ko'ra ish yuritish tartibi – YAEAVning har kun boshidagi yangi ayirboshlash kursi bo'yicha olib boriladi. YAEAVning ayirboshlash kursi (qiymati) ushbu tartib asosida belgilansada, u hech qanday aktivlar bilan ta'minlanmaydi. YAEAVning muomalasi harakati quyidagi sxemada ko'rsatiladi:

1-rasm. YAEAVning muomalasi harakati

0. 0 – Vakolatli tashkilot va Markaz avtomatlashgan kompyuter tizimiga doimiy bog‘langan holda ish yuritadi. Ya’ni, Vakolatli tashkilotning ochiqlik indeksi ma’lumotlarini (Markazga a’zo davlatlarning milliy valyutalarini YAEAVga ayrboshlash kursi hamda davlatlarning Markaziy banklaridagi naqd va naqdsiz pul mablag‘lari massasi) Markazning ko‘rsatkichlarida namoyon bo‘lishi ta’minlanadi. Bu yuqorida aytilgandek, Vakolatli tashkilot tomonidan ochiqlik indeksi ma’lumotlarini Markazning elektron ma’lumotlar oynasiga joylanishi tarzida amalga oshadi (bu, Markazning 1 va 2 – chi funksiyalari).

1. a,b,v – Markazga a’zo davlatning Markaziy Banki ma’lum miqdordagi o‘zining naqdsiz milliy valyutasi miqdorini Markazda ochilgan h/r ga ko‘chiradi va Markazdan shu kungi ekvivalent kurs bo‘yicha hisoblangan YAEAVning miqdori A – Bankning h/r orqali davlatning Markaziy Banki h/r ga ko‘chirib beriladi (bu, Markazning 3 – chi funksiyasi va A – Bankning 1 – chi funksiyasi).

2. a,b – Naqdsiz YAEAVning davlatlararo subyektlar o‘rtasidagi harakati ta’minlanadi. Ya’ni, davlatlar o‘rtasidagi savdo – sotiq va boshqa moliya – iqtisodiy aloqalar orqali YAEAV muomalada (A – Bank orqali) bo‘ladi (bu, A – Bankning 2 – chi funksiyasi).

3. a,b,v – Markazga a'zo davlatning Markaziy Banki ma'lum miqdordagi naqdsiz YAEAVni A – Bankning h/r orqali Markazda ochilgan h/r ga ko'chiradi va Markazdan shu kungi ekvivalent ayirboshlash kursi bo'yicha hisoblangan naqdsiz milliy valyuta miqdori ushbu davlat Markaziy Banki h/r ga (Markaz orqali to'g'ridan – to'g'ri) ko'chirib beriladi (bu, Markazning 3 – chi funksiyasi va A – Bankning 1 – chi funksiyasi).

4. a,b,v,g – Markazga a'zo bo'lgan va/yoki a'zo bo'lmagan davlatning Markaziy Banki ma'lum miqdordagi naqdsiz YAEAVni A – Bankning h/r ga ko'chiradi. Shundan so'ng, A – Bank tomonidan uning h/r ga kelib tushgan naqdsiz YAEAV miqdoriga teng bo'lgan naqd ko'rinishdagi YAEAV miqdori tegishli davlatning Markaziy Bankiga beriladi. Shuningdek, davlatning Markaziy Bankidagi ortiqcha naqd YAEAV miqdorlari A – Bankga topshirilib, naqdsiz YAEAV miqdoriga almashtirilishi mumkin (bu, A – Bankning 3 – chi funksiyasi).

Milliy valyutalarni to'g'ridan – to'g'ri YAEAVga ayirboshlash operatsiyalarida yuqorida keltirilgandek, 3 ta subyekt uzviy bog'liq holda qatnashadi. Ular:

- 1) Markazga a'zo davlatlarning Vakolatli tashkilotlari (Markaziy banklari).
- 2) Markaz
- 3) A – Bank

Bunda, Markazga a'zo davlatlarning Vakolatli tashkilotlari (Markaziy banklari) va Markaz – milliy valyutalarni to'g'ridan – to'g'ri YAEAVga ayirboshlashni amalga oshiruvchi subyekt, A – Bank esa YAEAV harakatini ta'minlab, uning massasini nazorat qiluvchi subyekt hisoblanadi.

YAEAVni muomalaga kiritish bilan bog'liq yuqorida aytib o'tilgan birinchi operatsiya (sxemaning 1. a,b,v bandida ko'rsatilgan) yoki unga teskari bajarilgan operatsiyalar (sxemaning 3. a,b,v bandida

ko'rsatilgan) natijasida Markazning h/r ga kelib tushgan Markazga a'zo davlatlarning milliy valyutasi va YAEAV miqdorlari hech qanday qadr – qiymatga ega bo'lmaydi. U shunchaki, YAEAVning muomalada bo'lishi uchun bajariladigan operatsiyalar natijasida Markazning h/r da hosil bo'lgan pul miqdorlari bo'lib, uni qat'iy nazorat uchun hisobi yuritiladi, xolos. Aslida, har bir davlat (Markazga a'zo bo'lgan va a'zo bo'lmagan) milliy valyutasining qadr – qiymati, ma'lum iqtisodiy qonunlarga ko'ra, shu davlatning tegishli aktivlari va boshqa iqtisodiy ko'rsatkichlari bilan belgilanadi. Shu sababli, ma'lum miqdordagi YAEAVga ega bo'lgan har qanday davlat aslida, ushbu YAEAV ayirboshlash kursiga mos ravishda – o'zining milliy valyutasi miqdoriga ega hisoblanadi. Buni yana ham ochiqroq aytganda, Markaz o'zining funksiyasiga ko'ra har bir a'zo davlatdagi erkin suzadigan kurs bo'yicha; milliy valyutalarni YAEAVga ayirboshlash va unga teskari operatsiyani bajarish ya'ni, Markazga a'zo davlatning zaxirasidagi YAEAVlarni shu davlatning milliy valyutasiga ayirboshlash majburiyatini oladi, xolos. YAEAV davlatlar o'rtasidagi savdo – iqtisodiy munosabatlarni amalga oshirishda asosiy pul to'lovi vositasi bo'lganligi va uning muomalasini ta'minlash uchun ham shunday tizim ishlaydi. Bunday valyuta ayirboshlash tizimidan hech qaysi tomon foyda yoki zarar ko'rmaydi va davlatning ichida erkin almashtiriladigan valyuta tanqisligi masalasiga chek qo'yiladi. Natijada, valyuta kurslarida ham keskin tebranishlar bartaraf qilinadi.

Ma'lumot uchun, davlat valyuta tanqisligi sharoitida valyuta ayirboshlash operatsiyalarida turli cheklovlar o'rnatishga majbur bo'ladi. Bu holat iqtisodiyotga juda katta salbiy ta'sir etadi.

Milliy valyutalarni to'g'ridan – to'g'ri YAEAVga ayirboshlash tizimiga kirmaydigan

davlatlar qanday qilib YAEAV tizimiga qo‘shiladi?

Yuqorida aytilgandek, Markaz bilan majburiyatlar yuzasidan xalqaro kelishuv shartnomasini imzolamagan davlatlar milliy valyutalarni to‘g‘ridan – to‘g‘ri YAEAVga ayirboshlash tizimiga kiritilmasada, ular YAEAV muomalasida ishtirok etadi. Ya‘ni, ular hozir amalda bo‘lgan valyuta ayirboshlash tizimi shaklida ish yuritadilar (sxemaning 2. a,b – bandida ko‘rsatilgan). Shu sababli, ular YAEAV muomalasidan hosil bo‘lgan valyuta qoldiqlarini faqatgina boshqa davlatlarga yoki ma‘lum bir subyektlarga foyda olish va boshqa maqsadlar uchun yo‘naltirishlari mumkin bo‘ladi. Ammo, talqin qilinayotgan YAEAV ayirboshlash tizimidagi qulayliklar (jumladan, milliy valyutalarni to‘g‘ridan – to‘g‘ri YAEAVga ayirboshlanishi) ushbu davlatlarni ham shu tizimga tezroq kirishga undaydi. Shu sababli, bu holatni tizimdagi kamchilik sifatida baholanmaydi.

YAEAV ayirboshlash tizimida hal qilinishi lozim bo‘lgan asosiy ishlar.

Shuni qayd etish kerakki, YAEAVning ayirboshlanishida milliy valyutalarning to‘g‘ridan – to‘g‘ri ishtirok etishini inobatga olgan holda, Markazda mujassamlashgan Vakolatli tashkilotning ochiqlik indeksi ma‘lumotlarini haqqoniyligini Markaz tomonidan nazorat qilishning aniq mexanizmi yaratilishi lozim (yuqorida, Markaz davlatlarda o‘zining vakolatxonalarini ochgan holda va xavfni baholash dasturi orqali tegishli mutaxassis – ekspertlar tomonidan nazorat qilishi ko‘rsatildi). Naqd va naqdsiz pul mablag‘lari doimo o‘zaro o‘rin almashishi mumkinligini hisobga olgan holda, ular asosiy nazorat qilinadigan obyekt hisoblanadi. Bundan maqsad, tizimda naqdsiz milliy valyutalar massasi bo‘yicha YAEAVga ayirboshlash operatsiyalarining to‘g‘ri bajarilishini nazorat qilishdir. Ya‘ni, jami naqdsiz milliy valyuta massasi $>$ YAEAVga

ayirboshlashga ajratilgan naqdsiz milliy valyuta massasi tengsizligi doimo saqlanishi lozim.

Bunday mexanizm yaratilishi uchun Markaz va unga a‘zo davlatlar o‘rtasidagi xalqaro kelishuv shartnomasi bo‘yicha;

1) Davlatlarning Vakolatli tashkiloti faoliyatini yagona standart bo‘yicha yo‘lga qo‘yish,

2) Tizimdagi tartibni buzgan YAEAV muomalasi ishtirokchilariga javobgarlik masalalarini (jumladan, tartib buzilish holatiga yo‘l qo‘ygan subyektga nisbatan moliyaviy jarima qo‘llash va boshqa huquqiy javobgarliklar) belgilovchi tegishli normativlar belgilanishi lozim.

Milliy valyutalarni to‘g‘ridan – to‘g‘ri YAEAVga ayirboshlash tizimining ishonchliligi.

Ushbu tizimning ishonchliligiga quyidagi 4 ta omilni keltirib o‘taman:

Birinchidan. Davlatlarda erkin suzadigan (tebranadigan) valyuta kursi rejimining amal qilishi – talqin qilinayotgan milliy valyutalarni to‘g‘ridan – to‘g‘ri YAEAVga ayirboshlash tizimi uchun asosiy ishonchli omil bo‘ladi. Chunki, ayirboshlash kurslarini belgilanishida hech qanday tashqi omil (jumladan, davlat ma‘muriy aralashuvi) ning ta‘siri bo‘lmaydi, ya‘ni YAEAVning ayirboshlash kursi haqiqiy bozor talabidan kelib chiqib belgilanishiga erishiladi. Bu, milliy valyutalarni to‘g‘ridan – to‘g‘ri YAEAVga ayirboshlashning ekvivalentliligi uchun kafillik omilini bajaradi. Bu ekvivalentlik omiliga tayangan holda Markaz bilan valyuta ayirboshlash operatsiyalarida dalatning milliy valyutasi o‘rnini YAEAV yoki YAEAVning o‘rnini davlatning milliy valyutasi egallashi, ya‘ni oddiyroq aytganda ekvivalent o‘rin almashish kombinatsiyasi bajariladi.

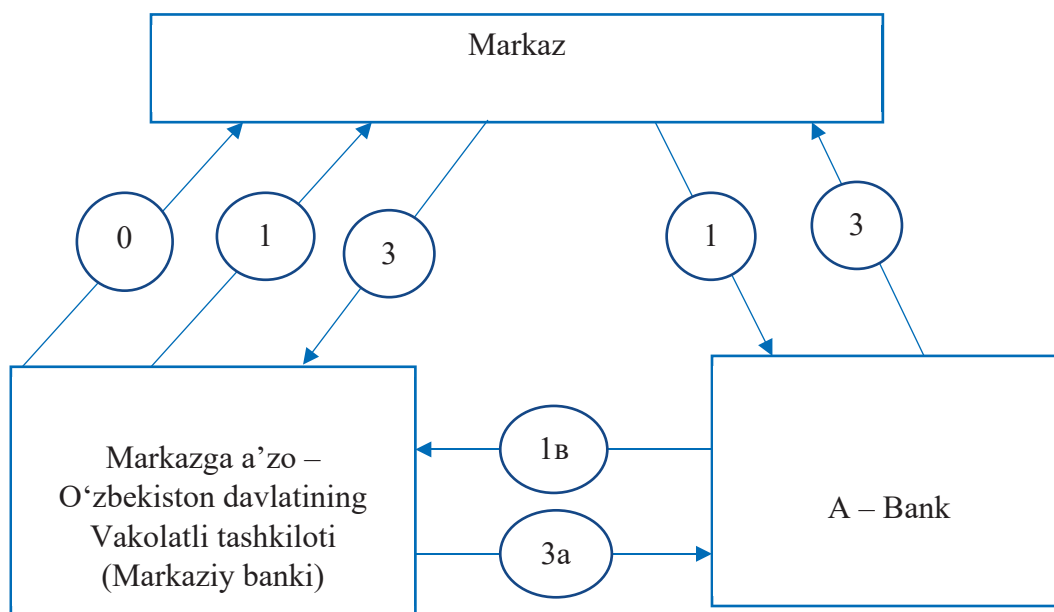
Markaz davlatlarda o‘zining vakolatxonalarini ochgan holda davlatlarda

erkin suzadigan (tebranadigan) valyuta kursi rejimi amal qilayotganligini doimiy nazorat qilib borishi mumkin.

Davlatlarning naqd va naqdsiz pul mablag‘lari qoldig‘i bo‘yicha Markazda namoyon bo‘ladigan ko‘rsatkichlar ikkinchi darajali ahamiyatga ega. Bunda, YAEAVning ayirboshlanishida milliy valyutalarning to‘g‘ridan – to‘g‘ri ishtirok etishini inobatga olgan holda, davlatlarning naqd va naqdsiz pul mablag‘lari massasining miqdoriy o‘zgarishi nazorat qilib turiladi, xolos. Shu sababli, ushbu miqdoriy o‘zgarishlarda ayrim xatoliklar kuzatilgan taqdirda ham bu narsa, – davlatni YAEAV ayirboshlash tizimiga asosiy ta‘sir qiluvchi omil bo‘lmaydi. Ammo, yuqorida aytilgandek, ushbu kamchiliklar xavfni baholash dasturi kuzatuvlari orqali bartaraf etib boriladi.

Dunyoning raqamli iqtisodiyot davrida yashayotganligi – ushbu YAEAV ayirboshlash tizimini muvaffaqiyatli yo‘lga qo‘yishga asos yaratadi.

Ikkinchidan. Yuqoridagi YAEAV harakat sxemasida ko‘rsatib o‘tilgan; Markazga a‘zo davlatlarning Vakolatli tashkilotlari (Markaziy banklari) bilan Markaz va A – Bank (3ta subyekt) o‘rtasidagi milliy valyutalarni YAEAVga va YAEAVni milliy valyutalarga to‘g‘ridan – to‘g‘ri ayirboshlash mexanizmini avtomatlashgan kompyuter dasturi tizimi orqali amalga oshirish maqsadga muvofiq. Buni O‘zbekiston misolida ko‘rib o‘tamiz va bunda yuqoridagi YAEAV harakat sxemasining O‘zbekiston misolidagi ko‘rinishi quyidagicha bo‘ladi (YAEAV harakat sxemasidagi bandlar o‘zgartirilmagan):

2-rasm. YAEAV harakat sxemasining O‘zbekiston misolidagi ko‘rinishi

Sxemadagi tizim bo‘yicha valyuta ayirboshlash va pul o‘tkazmalari operatsiyalarini amalga oshirish uchun tizim qatnashchilari subyektlarida quyidagi h/r lar ochiladi. Jumladan:

– O‘zbekiston Markaziy banki va Markazda ikkitadan quyidagi h/r lar ochiladi;

1) Milliy valyutani YAEAVga ayirboshlash uchun h/r,

2) YAEAVni milliy valyutaga ayirboshlash uchun h/r,

– A – Bankda O‘zbekiston Markaziy banki va Markaz bilan bog‘liq YAEAV pul o‘tkazmalari operatsiyalari uchun bitta h/r ochiladi.

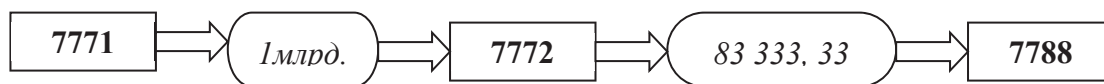
Masalan:

O‘zbekiston Markaziy bankida milliy valyutani YAEAVga ayirboshlash uchun 7771 – sonli va YAEAVni milliy valyutaga

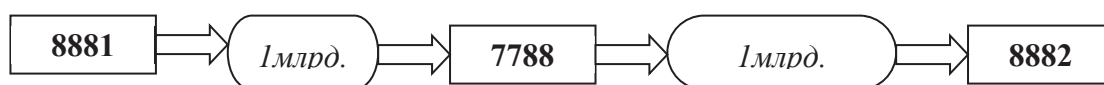
ayirboshlash uchun 8881 –sonli h/r ochilgan. Mos ravishda Markazda 7772 va 8882 – sonli h/r lar ochilgan. A – Bankda esa bitta 7788 – sonli h/r ochilgan. Ushbu h/r lar orqali valyuta ayirboshlash operatsiyalarining

Agarda;

1) O‘zbekiston Markaziy banki 1 mlrd. so‘mni YAEAVga ayirboshlaganda:

2) O‘zbekiston Markaziy banki 1 mlrd. YAEAVni so‘mga ayirboshlaganda:

Ushbu valyuta ayirboshlash va pul o‘tkazmalarini amalga oshirish operatsiyalarida:

– O‘zbekiston Markaziy bankidagi yuqoridagi ikkita h/r lardagi chiqim operatsiyalarini bajarishda inson omili qatnashadi,

– Markaz va A – Bankdagi h/r lardagi kirim – chiqim operatsiyalarini bajarilishida esa inson omili qatnashmaydi (chunki, bunga extiyoj yo‘q) ya’ni, avtomatlashgan kompyuter dasturi tizimi orqali ayirboshlash va pul o‘tkazish operatsiyalari bajariladi.

Inson omili qatnashadigan operatsiyalar xavfsizligini ta’minlash uchun albatta, himoyalangan elektron kalitlardan foydalaniladi.

Avtomatlashgan kompyuter dasturi tizimi – bir tomonlama operatsiyalarni amalga oshishiga yo‘l qo‘ymaydi hamda operatsiyalarni avtomat tarzda tezlikda amalga oshishini ta’minlaydi. Ushbu ayirboshlash va pul o‘tkazish operatsiyalarining bajarilishi yuqorida aytilgandek, xavfni baholash dasturi kuzatuvlari orqali nazorat qilinadi.

amalga oshishi quyidagicha bo‘ladi: Ma’lumot uchun: O‘zbekiston so‘mining YAEAVga nisbatan ayirboshlash kunidagi kursi 12 000 so‘m (1 YAEAV = 12 000 so‘m).

Uchinchidan. YAEAV harakat sxemasi bo‘yicha davlatlar o‘rtasidagi valyuta pul o‘tkazmalari operatsiyalari (sxemaning 2. a,b – bandleri) hozirda amalga oshirilishi mumkin. Bunda yuqorida aytilgandek, pul o‘tkazmalarini faqatgina A – Bank orqali amalga oshirish lozim bo‘ladi. Albatta bunday pul o‘tkazmalari – milliy valyutalarni YAEAVga ayirboshlash uchun avtomatlashgan kompyuter dasturi tizimida qullanilgan h/r lardan tashqari, boshqa h/r lar orqali bajariladi.

To‘rtinchidan. Yuqorida aytilgandek, A – Bank o‘zining;

2 – chi funksiyasiga ko‘ra, Markazdan muomalaga chiqarilgan naqdsiz YAEAVning davlatlararo subyektlar o‘rtasidagi harakatini ta’minlash bilan birga, har bir davlatdagi (Markaziy Bankidagi) naqdsiz YAEAV qoldig‘i miqdori hisobini yuritish orqali Markazdan muomalaga chiqarilgan naqdsiz YAEAVning jami massasi balansini nazorat qiladi,

3 – chi funksiyasiga ko‘ra, naqd ko‘rinishdagi YAEAVni muomalaga kiritish

va muomaladan chiqarish orqali naqd YAEAVning jami massasini nazorat qiladi.

Demak, A – Bank o‘zining ushbu funksiyalari orqali quyidagi balans tenglikni nazorat qiladi:

Markazdan muomalaga chiqarilgan jami YAEAV massasi = muomaladagi naqdsiz YAEAV massasi + muomaladagi naqd YAEAV massasi.

Natijada, YAEAVning to‘g‘ri va ishonchli muomalada bo‘lishi ta‘minlanadi.

Ma‘lumot uchun: Raqamli valyutalar (kriptovalyuta) tizimidagi kabi texnologiyalardan foydalangan holda ham YAEAVni muomalaga kiritish mumkindir. Ammo bu, qo‘llaniladigan texnologiyalarning qanchalik tashqi xavflardan himoyalanganligi imkoniyatlari yaratilishi bilan bog‘liq bo‘lganligi sababli, bu tema olimlarga mulohaza uchun qoldiriladi.

Va nihoyat, YAEAV muomalasi bo‘yicha xalqaro kelishuv shartnomasini imzolalanishi uning ishonchliligini ta‘minlaydi.

Yakuniy natija. Agar YAEAV muomalasi bilan bog‘liq ushbu tizimni ishlash mexanizmi to‘g‘ri deb topilganda;

– davlatlar o‘rtasidagi to‘lov vositasi sifatida YAEAV muomalada bo‘lishi uchun barcha davlatlar hamda YAEAV operatsiyalarini ta‘minlab beruvchi moliya institutlari (Markaz, A – Bank, davlatlarning Vakolatli tashkiloti (Markaziy Banki)) o‘rtasida tegishli xalqaro normativ hujjatlar ishlab chiqilib, imzolaniishi lozim,

– har bir moliya institutining ish tartibini belgilaydigan o‘z nizomi va boshqa tegishli tashkiliy ishlar belgilanadi.

Hozirda amaldagi EAVlar taqdiri nima bo‘ladi?.

Amaldagi EAVlar ma‘lum bir davlat(lar)ning pul birligi hisoblanadi. Shu sababli, YAEAV tizimiga o‘tish jarayonida ushbu EAVlar zaxirasiga ega bo‘lgan davlat

uni o‘z davlatiga qaytaradi, albatta. O‘z navbatida EAVlarni qabul qilib olgan davlat, uning ekvivalentida YAEAV miqdori bilan qaytarish majburiyatini olishi mumkin.

Masalan: O‘zbekiston davlati 5 mlrd. AQSH dollari miqdorida zaxiraga ega. Yuqorida aytilgandek, Markazga a‘zo davlat tomonidan milliy valyutalarni AQSH dollariga erkin suzadigan kurs bo‘yicha ayirboshlanishi ta‘minlangandan so‘ng dastlab, Markazning ishini yo‘lga qo‘yish maqsadida, 1 AQSH dollari = 1 YAEAV deb qabul qilingan.

Demak, O‘zbekiston 5 mlrd. AQSH dollarini AQSH davlatiga qaytaradi va o‘z navbatida AQSH davlati uning o‘rniga 5 mlrd. YAEAVni O‘zbekistonga qaytaradi.

Hozirdagidek, ayrim davlatlar o‘z milliy valyutalaridan o‘zaro hisob kitoblar uchun foydalanishi mumkinmi?.

Har qanday davlatlar savdo – iqtisodiy munosabatlarda o‘zaro kelishuv asosida, o‘z milliy valyutalaridan o‘zaro hisob kitoblar uchun foydalanishi mumkin. Bu holat, talqin qilinayotgan YAEAV ayirboshlash tizimiga ta‘sir qilmaydi.

5. XULOSA VA TAKLIFLAR

Talqin qilinayotgan milliy valyutalarni to‘g‘ridan – to‘g‘ri YAEAVga ayirbosh tizimining amal qilishi – amaldagi valyuta ayirboshlash tizimi (ya‘ni, qaysidir davlat pul birligining EAV bo‘lishi va faqatgina eksport orqali EAV tushumiga ega bo‘lish) erasini yakunlaydi. Natijada, quyidagi yutuqlarga erishiladi:

1) Ma‘lum bir davlatning moliya – iqtisodiy ko‘rsatkichlari va pul muomalasi siyosatidan butunlay mustaqil “yagona erkin almashtiriladigan valyuta” amalda bo‘lishi ta‘minlanadi,

2) Milliy valyutalarni YAEAVga ayirboshlashda Markazga a‘zo har bir davlatdagi erkin suzadigan (tebranadigan) valyuta kursiga asoslanilishi – ayirboshlash kursini oshkora,

bozor iqtisodiyoti qonuniyatlariga ko'ra, belgilanayotganligini isbotlaydi va ekvivalent ayirboshlash uchun asos yaratadi. Shuningdek, bu tizim – davlatlar o'rtasidagi iqtisodiy aloqalarda valyuta kursi bilan bog'liq kelishmovchiliklarni keltirib chiqarmaydi,

3) Naqd ko'rinishdagi YAEAVning faqatgina A – Bank tomonidan muhrlanib muomalaga chiqarilishi va A – Bank hech bir davlatga bo'ysunmasligi sababli, naqd YAEAV muomalasida ham oshkoralik prinsipiga erishiladi,

4) YAEAVning muomalada bo'lishi – dunyo bo'yicha moliyaviy inqirozni keltirib chiqarmaydi. Ya'ni, ayrim davlatda yuzaga kelgan moliyaviy inqiroz boshqa davlatlarga tarqalmaydi,

5) Milliy valyutalarni to'g'ridan – to'g'ri YAEAVga ayirboshlash tizimining amal qilishi – davlatda erkin almashtiriladigan valyuta tanqisligi masalasiga chek qo'yadi (jumladan, to'lov balansini yuritishga talab bo'lmaydi) va valyuta kurslarida ham keskin tebranishlar bartaraf qilinadi hamda davlatga erkin iqtisodiyot yuritish uchun keng yo'l ochib beradi. Natijada, bunday tizimning yaratilishi davlatlar o'rtasidagi savdo – iqtisodiy munosabatlarni juda yuqori ko'rinishda rivojlanishiga olib keladi.

YAEAVning yaratilishi bilan bog'liq ushbu yangi g'oya (konsepsiya) erkin almashtiriladigan valyuta ayirboshlash tizimining isloh qilinishida muhim deb hisoblayman.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Валюта курсига таъсир этувчи омиллар. Иқтисод ва молия/экономика и финансы. 2013.11 <https://cyberleninka.ru/article/n/valyuta-kursiga-tasir-etuvchi-omillar/viewer>
2. Как в США начался мировой финансовый кризис 2008 года. (2021 йил 4 октябрь). <https://russian.rt.com/business/article/554572-10-let-recessiya-lehman-brothers>
3. ВАЛЮТА КУРСИ ВА ЎРНАТИЛИШИНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ. Scientificprogress. 2021.2
4. Пул, кредит ва банклар. Дарслик. Тошкент 2009.
5. Макроиктисодий таҳлил. Ўқув қўлланма. – Самарқанд, СамИСИ, 2020
6. Экономист предупредил о скором превращении доллара в макулатуру (российский экономист: Валентин Катасонов. 2021. https://finance.rambler.ru/money/47167112-ekonomist-predupredil-o-skorom-prevrashchenii-dollaru-v-makulaturu/?utm_referrer=https%3A%2F%2Fzen.yandex.com
7. (<https://cyberleninka.ru/article/n/plyusy-i-minusy-sozdaniya-edinoy-mirovoy-valyuty>).